

OLEMISEN LYHYT OPPIMÄÄRÄ

*Martin Heidegger, Kirje ”humanismista”
sekä maailmankuvan aika. Suom. Markku
Lehtinen, Tutkijaliitto 2000. 110 s.*

Vuime vuoden lopulla Suomessa julkaistiin klassisen humanismin lyhyt puolustuspuhe, Giovanni Pico della Mirandolan *Ihmisen arvokkuudesta*, jota voidaan pitää eräänlaisena humanismin klassikkona. Picon puhe on kirjoitettu vuonna 1486. Miltei viisisataa vuotta myöhemmin, vuonna 1946 kirjoitettiin puolestaan kirje, joka pyrkii suorastaan kumoamaan humanismin: ”ihmisen olemuksen humanistiset määritykset eivät tavoita hänen varsinaista arvokkuuttaan” (s. 69). Kirjeen kirjoittajana oli Martin Heidegger. Näihin sanoihin voisi ajatella klassisen humanismin päättyvän. Vuosi 1946 oli Euroopan jälleenrakennuksen ja kylmän sodan alun aikaa, aikaa, jona Saksan keskitysleirit ja Hirosiman ja Nagasakin sienimäiset pilvet olivat jättäneet lähtemättömän vaikutuksen ihmiselämään. ”Humanismi” ei tuolle ajalle ollut ehkä kaikkein sopivin ilmaus.

Samana vuonna Jean-Paul Sartre oli kuitenkin pyrkinyt vastamaan ajan sosiaaliseen ja kulttuuriseen kriisiin mm. kirjoituksessaan ”Eksistentiaalimikini on humanismia” (suom. 1965). Tässä esseessään Sartre sitoo ihmisen vastuun ranskalaisittain *cogitioon* ja hahmottaa eräänlaista ”fundamentaalianthropologiaa” ihmisen arvokkuuden löytäkkeen. Tämä eksistentiaalifilosofian ”ranskalainen” juonne yhdessä Ranskassa nousevan marxismi-keskustelun kanssa herätti tietysti laajalti huomiota ja pakotti myös nuoren Heideggerilta innoitusta saaneen Jean Beaufret’n lähettämään oppi-isälleen joukon kysymyksiä. Vastauksena kirjeeseen valmistui Heideggerin yksi kuuluisimmista teksteistä, joissa Heidegger käy läpi omaa filosofiaansa eräänlaisessa ”käänteessä”, kommentoiden sekä pääteoksensa *Oleminen ja aika* keskeisiä merkityksiä ja tavoitteita että paljastaen myöhäisfilosofiansa teemoja.

Beaufret’n kysymyksistä keskeisimmät koskivat Heideggerin suhdetta humanismiin ja etiikkaan. Heideggerhan on tunnetusti filosofi, jolta tarkkaan ottaen puuttuu lähes kokonaan teoretisoinnit ihmisen arvokkuudesta ja eettisistä tai moraalisisista ulottuvuuksista. *Olemisessa ja ajassa* (1927) hän kiisti itsepintaisesti kaikki viitteet etiikkaan ja moraalitulkintoihin: “[...] tulkinnalla on pelkäämistään ontologinen tarkoitus, ja [...] se on kovin kaukana täälläolon jokapäiväisyyden moralisoivasta kritiikistä ja ”kulttuurifilosofisista” toiveista.” (*Oleminen ja aika*, 213).

Heidegger ei väsy toistamasta, että ratkaisuja ajan katastrofeihin ja ihmisen ongelmiin ei löydy ihmisestä itsestään, hänen inhimillisyydestään, vapaudestaan, eettisyydestään tai poliittisuudestaan, vaan vain olemisesta. Niinpä humanismikaan ei tarjoa ratkaisua ongelmiin, joiden alkuperä on ihminen itse metafysisine järjestelmineen. Beaufret’n kysyessä kuinka palauttaa merkitys sanalle ”humanismi” (*Kirje ”humanismista”*, 54), Heidegger vierittää ”humanismin historian” kristinuskon, marxilaisuuden ja eksistentiaalimien kautta loppuunsa, humanismin kumoamiseen. Lopputuloksena on tulkitsijasta riipuen jonkinlainen *antihumanismi* tai *posthumanismi*. Niinpä Heidegger asettautuu kirjeessään puolustusasemiin niitä syytöksiä vastaan, jotka seuraavat humanismista luopumista ja tuo

keskusteluun niin arvojen ja nihilismin kuin myös etiikan merkityksen.

Kuten *Oleminen ja aika* oli jo osoittanut, Heideggerille kysymys olemisesta on perustavanlaatuisin kysymys, jonka unohtaminen on pelkäämistään edesauttanut ajattelemattomuutta ja johtanut harhaan käsitystä itsestämme. Tämä ”harha” elää kreikkalaisella perustalla ja perimällä, jossa ihmisen olemus roomalaisen käännöksen mukaan määritetään itsepintaisesti sanaparilla *animal rationale*. Tätä määritelmää on myöhemmin täydennetty kristillis-teologisella lisäyksellä ihmisen henkisistä ominaisuuksista ja näin on välitetty sellaista ”itsestäänselvyttää”, että ihmisen olemus on yhteinen muiden luotujen olentojen kanssa riippumatta siitä, mikä status ja merkitys henkiselle tai ”järjelliselle” puolelle ihmisessä annetaan. Ja Heidegger kysyy: ”Kuljetaanko oikeaa tietä kohti ihmisen olemusta, kun ja niin kauan kuin ihminen määritellään elolliseksi olennoiksi muiden joukossa suhteessa kasveihin, eläimiin ja Jumalaan?” (*Kirje ”humanismista”*, 62). Heideggerin vastaus on ehdottomasti ei. Pikemminkin tämä johtaa tarkastelemaan ihmistä väärässä paikassa, kuin kalaa kuivalla maalla (ks. sama 53).

Mikä sitten on ihmisen olemus ja missä häntä pitäisi tarkastella? Heideggerin vastaus on varsin kuuluisa ja omiaan herättämään epäluuloja koko hänen filosofiaansa kohtaan: ”Ihminen on olemisen paimen” (sama 70). Kysymykseen on monia eri vastausmuotoiluja, mutta yhteistä kaikissa on se, että Heidegger täydentää humanismia siirtämällä ihmisen pois keskeisemastaan olemisen vierelle, aukeamalle, läheisyyteen... Olenaiseksi nousee oleminen sinä ulottuvuutena, joka ilmenee ihmisen toiminnassa – ja ”humanismikirjeessä” ja myöhemmässä filosofiassa – eritoten inhimillisenä kielenä. Ihminen on Heideggerille olemisen asettama ja olemisen puhutteluun vastaava, jonka on opittava kärsivällisesti kuuntelemaan olemisen puhuttelua. *niin & näin* -lehdessä 2/95 julkaistu runoelma ”Peltotie” (*Feldweg*) tiivistää kuulemisen ideaa seuraavasti:

”Ihminen yrittää turhaan luoda suunnitelmillaan maapallolle järjestyttä, jollei hän ole valmis kuuntelemaan peltotien lempeää puhuttelua. On olemassa vaara, että tämän ajan ihmiset jäävät kuuroiksi sen kielelle. Heidän korviinsa kantautuu enää vain koneiden ääni, jota he pitävät melkeimpä Jumalan äänenä. Ihminen on vailla päämäärää ja tietä. Harhailevalle yksinkertainen on yksitoikkoista. Yksitoikkoisuus kyllästyttää. Ikävystyneet näkevät enää vain yhdenmukaisuutta. Yksinkertainen on paennut. Sen hiljainen voima on ehtynyt.” (*niin & näin* 2/95, 72)

Näihin olemisen ”hiljaiselta voimalta” kätkeviin pauhuihin Heidegger kiinnittää huomionsa toisessa Markku Lehtisen sujuvasti kääntämässä esseessä ”Maailmankuvan aika”, joka oli alunperin vuonna 1938 pidetty luento. Luennon polttopisteessä on eritoten uuden ajan luonnontiede, joka ottaa maailman objektikseen ja muokkaa sen kuvaksi maailmaa etäisyyden päästä tarkastelevalle subjektille. Tämä ”kartesiolaisen subjektin” teema on tullut myöhemmin tutuksi monissa yhteyksissä. ”Humanismikirjeeseen” tämä puhe yhdistyy erityisesti tässä subjekti-teemassa, sillä Heideggerille ihmisen keskeisasema ja erillisuus subjektina juuri mahdollisti metafysisen humanismin, josta olemisen kuuntelussa pyritään irtautumaan.

Heidegger-tutkijoille ”humanismikirje” on epäilemättä ”maailmankuva”-puhetta tärkeämpi Heideggerin ottaessa eksplisiittisesti kantaa varhaisfilosofiaansa ja suunnatessaan ajatteluaan kieleen. Näin kuuluisa ”käännö” saa lihaa ja pohdittavaksi jää miten pätevää Heideggerin itsetulkinta on. Mutta ”humanismikirje” ohjaa myös toisaalle ohi akateemisten tarkastelujen. Kaikesta itseensäviittaavuudesta huolimatta tekstin pitäisi heideggerilaisittain avata edes viittaus olemisen omaan puheeseen, sen hiljaiseen voimaan.